

429

G R Y Ż Y N A

Nr 1338/A data 23.11.1992

autor zdjęć Marek Przybyła
data wykonania XI. 1986 r.
miejsce przechowywania negatywów

12. Autorzy, historia obiektu, określenia stylu.

Wieś Gryżyna powstała w XV wieku przechodziła w ręce kolejnych właścicieli, z których Wierusz-Kowalski wznosił dwór istniejący do dziś. W 1838 roku Gryżyna znalazła się w rękach Lossowów i pozostała ich własnością do 1939 roku. Istniejący folwark powstał zapewne za panowania dwóch ostatnich: Aleksandra i jego syna Józefa Antoniego /ur.1874 r. z matki Joanny z Lossowów/ -zm.1950 r./ Ojciec rządził Gryżyną do 1910 r. kiedy to przejął ją młody Lossow. Wybudował wtedy gorzelnię, to on prawdopodobnie założył kolejkę. Był znany na terenie Wielkopolski jako wielki zwolennik technizacji w rolnictwie, prowadził akcję odcytową w Kółkach rolniczych. W Gryżynie zajmował się hodowlą koni remontowych na wielką skalę, poza tym rozwijał przemysł spirytusowy na terenie całej Polski-w okresie międzywojennym działał intensywnie we władzach tego przemysłu. Walczył w czasie kampanii wrześniowej, a potem w AK - był Polakiem, mimo niemieckiego nazwiska- otrzymał Virtuti Militari.

Obiekty wzniesione przez ojca, Aleksandra oznaczają się zarówno wysokim poziomem technicznym, jak i estetycznym. Być może wpływ na to miało bezpośrednie sąsiedztwo Racotu, gdyż motywy stosowane do dekoracji obór i stajni są podobne. Ale stosowanie tego typu dekoracji polegającej na skonstrastowaniu bieli tynku z dekoracją architektoniczną wykonaną z czerwonej cegły licówki /naroża, lizeny, fryzy i gzymsy, obramowania szczytów i otworów okiennych i drzwiowych/ było w 2 połowie XIX wieku powszechne.

13. Opis (sytuacja, materiał i konstrukcja, rzut, bryła, elewacje, dach, wnętrze, wyposażenie, instalacje)

Gryżyna znajduje się km na południe od Racotu. Założenie folwarczne położone jest po południowej stronie drogi przecinającej wieś ze wschodu na zachód, natomiast budynki mieszkalne należące do majątku wzniesione są wzdłuż tej drogi.

Dziedziniec folwarczny ma kształt litery "L", wzdłuż której boków wznoszą się budynki. Część dziedzińca zajmuje kościół ogrodzony murem, znajduje się on na wprost ulicy Mostowej będącej przedłużeniem drogi prowadzącej z Racotu. Kościół w obecnym kształcie został wzniesiony w 1887-8 r. wg projektu arch. A. Langego z Wrocławia. Od muru kościelnego w kierunku południowym biegnie ogrodzenie murowane z cegły oddzielające teren gospodarczy od założenia pałacowego i parku, w którym wznosi się dwór, późnobarokowy wzniesiony dla Wiktora Wierusza-Kowalskiego w 1793 roku, przebudowany na przełomie XIX/XX wieku. Najwcześniejszym obiektem gospodarczym założenia folwarcznego jest budynek nr "1"-stodoła z 1840 roku. Znajduje się ona przy wschodniej bramie po jej północnej stronie. Od jej południowo-zachodniego narożnika odchodzi mur ograniczający od południa teren parku. W 1859 roku wzniesiono chlew "2"-obecnie pełniący funkcje garażu- usytuowany jest on równolegle do zachodniej linii ogrodzenia parku w środkowej części dziedzińca. Kurnik "3" zbudowany w 1874 roku/mocno przebudowany/ znajduje się na tyłach kościoła, po jego południowej stronie. Około 1882 roku wzniesiono budynek nr "4"-spichrz - tak jak stodoła "1" znajdujący się na terenie parku - przy złączeniu litery "L", na południe od pałacu, do którego jest ustawiony kalenicowo. Obora "5" zbudowana ok.1883 roku-została zmodernizowana przez późniejsze przebudowy. Znajduje się ona południowo-zachodniej części dziedzińca i wyznacza jego granicę. Od zachodu sąsiaduje z gorzelnią, od wschodu z ustawioną przy południowej granicy oborą "6" wzniesioną w 1887 r. Budynek nr "8" dawna stajnia, obecnie obora znajduje się w zachodniej części dziedzińca, sąsiadując od południa z oborą "5" od północy ze stajnią "9" wzniesioną w dwóch etapach - bo ok.1890 r. i w 1924 /część od ulicy/. Wytycza ten budynek swoim szczytem północną granicę dziedzińca. Od niego biegnie ku wschodowi ogrodzenie aż do muru otaczającego kościół z bramą po środku. W 1901 r. wzniesiono gorzelnię "10" wraz z towarzyszącymi jej przybudówkami. Znajduje się ona poza terenem dziedzińca na południowy zachód za oborą "5". Prowadziła od niej niegdyś linia kolejki wąskotorowej używanej do rozwożenia paszy z wytlóków w gorzelni do budynków inwentarskich. Ślady szyn zachowane w środkowej części dziedzińca przed spichrzem "4", oborą "6" i budynkiem warsztatów "11"- położonym na południowym krańcu, u podstawy litery "L". Poza terenem dziedzińca znajdują się budynki mieszkalne - usytuowane w części założenia dworskiego. Oficyna nr "12" być może jeszcze z końca XVIII wieku, mocno przebudowana kilka razy wznosi się na granicy obu założeń- na południowy wschód od kościoła - pełni również funkcje kostnicy. Po drugiej stronie /wsch/ paradnego dziedzińca, zwrócone doń

14. Kubatura	15. Powierzchnia użytkowa	16. Przeznaczenie pierwotne	17. Użytkowanie obecne
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje)	
20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie			

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

22. Bibliografia

1. Skowronki geoprof. uny królestwa Polskiego i innych
ziem stońskich t. II s. 887.

23. Źródła ikonograficzne i fotografie (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

24. Uwagi różne

25. Wypełnił

.....
imię i nazwisko

data

26. Sprawdził

.....
imię i nazwisko

data

1. Miejscowość G R Y Ż Y N A	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) PLAN SYTUACYJNY	3. Zawartość wkładki nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego opis
---------------------------------	---	--

kalenicow dwa budynki mieszkalne dla robotników folwarcznych - "13" i "14" połączonych ścianami szczytowymi. Na południowy zachód od nich zamyka dziedziniec dwór. Za nim rozciąga się park, który przenika również w kierunku północno-wschodnim w postaci rzadko rosnących drzew - teren ten otoczony niskim ceglanym murem. Niedaleko drogi skracającej tu ze wschodu na południe wznosi się na wzgórzu lodownia "15". Po drugiej stronie ulicy- na przeciw lodowni znajduje się budynek stodoły "7" należący do folwarku- wzniesiony w 1888 roku. Zabudowa mieszkalna dla robotników folwarcznych wznosi się wzdłuż ulicy Zielonej i Mostowej. Budynki te powstawały w większości na podstawie identycznego planu na przestrzeni około 50 lat XIX wieku. Pierwszym od zachodu - po północnej stronie szosy jest dom przy Zielonej 1, od wschodu sąsiaduje z nr 3, za którym nr 5 i 7. Po południowej stronie drogi na przeciw nr 1 - budynek Zielona nr 4- z 1911 roku. Przy zbiegu ulic Zielonej i Mostowej wznosi się budynek mieszkalny- na wprost kościoła, po drugiej stronie Mostowej najstarszy budynek mieszkalny Gryżyny - Zielona 9. Na wschód od niego ustawione kalenicowo do drogi jeden za drugim wnoszą się trzy podobne do siebie budynki, z tego dwa pierwsze przebudowane, trzeci Zielona 11- znajduje się tuż nad szkarpą rozlewiska kanału obrzańskiego.

c.d.12. nie stosowane, przejęto je z niemieckiego Rundbogenstil - stylu ceglanego. Używano je początkowo przy wznoszeniu budynków sakralnych, użyteczności publicznej /ratusze, sądy, poczty/, później przeniesiono na architekturę przemysłową i właśnie gospodarczą. Stosowano nowoczesne elementy konstrukcyjne - stropy Kleina, żelazne kolumny jako podpory /dlatego wszystkie budynki posiadające tego typu elementy muszą być datowane najmniej na 4 ćwierć XIX wieku, gdyż dopiero w 1867 r. wybudowano linie kolejową łączącą Berlin z Poznaniem- dzięki czemu można było sprowadzać z hut niemieckich ich produkty/. Przyczyniło się to również do niezwykłego ożywienia gospodarczego, które jeszcze wzmogła wojna francusko-pruska. Brano kredyty, mimo że krach nastąpił niespodziewanie w latach 70-tych XIX w. Mimo to, a może właśnie dlatego nowe budynki gospodarcze wyrastały na terenie Wielkopolski jak grzyby po deszczu. Przy ich wznoszeniu posługiwano się być może wzorami architektonicznymi bardzo popularnymi w XIX wieku, gdzie podawano jako należy budować zarówno domy mieszkalne dla robotników folwarcznych, obory, stajnie, chlewy, jak i wieże wodne, ogrodzenia, kanalizacje itd. Odróżniający nieco Gryżynę od innych majątków jest typ czworaków - powielany przez około 50-lat - gdzie budynki wznoszone są na planie kwadratu, składają się z przesionka, z którego na wprost wchodzi się do kuchni, w bok do pokoju. Domy te miały dwuspadowe dachy o mocno wysuniętych połaciach wspartych na dekoracyjnych rysiach - przypominały nieco domy tyrolskie - najlepiej charakteryzuje go dom przy Zielonej 11, który jako jedyny niezdewastowany budynek zachował swój pierwotny wygląd mimo przebudowy okien.

Dorota Matyaszczyk, 11.1986 r.

Wkładkę założył:

(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów:

PZGK 6 - 68209/86 - 5000 zlec. 3419/Wyd. Akcyd. P-ñ

Wzor ODZ 1978 r.